

ПОЛІГРАФІЯ І ВИДАВНИЧА СПРАВА 42'2005

ниченко на крилах уяви // Діло. 1928. Ч. 99. С. 2 – 3. 49. Рудницький М. Володимир Самійленко // Діло. 1925. Ч. 190. С. 2. 50. Рудницький М. Молоді таланти і інші пересуди // Діло. 1925. Ч. 6. С. 8. 51. Рудницький М. Недоступні джерела (М. Зеров. До джерел) // Діло. 1926. Ч. 266. С. 2 – 3. 52. Рудницький М. Осип Маковей: Спроба характеристики // Діло. 1925. Ч. 189. С. 2. 53. Рудницький М. Поет у змаганні з прозою // Діло. 1928. Ч. 101. С. 3 – 4. 54. Рудницький М. Примруженим оком: (Оповідання О. Маковея) // Діло. 1923. Ч. 22. С. 3. 55. Рудницький М. Роковини поета // Діло. 1925. Ч. 54. С. 4. 56. Струни: Антологія української поезії: (Від найдавніших до нинішніх часів) / Влаштував Б. Лепкий. Берлін, 1922. Ч. 1 – 2. 57. Тобілевич І. Безталанна: Драма на 5 дій. Л., 1922. (Народна бібліотека „Просвіти”; Ч. 12; Театральна серія; Ч. 2). 58. Франко І. Борислав сміється: Драма в 4 діях: Після повісти „Борислав сміється” Ів. Франка. Тернопіль; Л., 1930. („Подільська театральна бібліотека”). 59. Франко І. Захар Беркут: Драма на 4 дії. Тернопіль; Л., [1928]. („Подільська театральна бібліотека”). 60. Франко І. Мойсей: Поема. III вид., Л.; К., 1922. („Новітня бібліотека”; Ч. 41). 61. Франко І. Панські жарти: Поема з останніх часів панщини / З передм. та поясненнями В. Щурата. Л., 1928. (Бібліотека „Літературних перлин”; Ч. 3). 62. Франко І. Украдене щастє: Драма з сільського життя в 5 діях. III вид., Л., 1926. („Народня бібліотека”; Ч. 35; „Театральна серія”; Ч. 3). 63. Франко І. Учитель: Комедія в 3-х діях. III вид., Л., 1926. („Український театр”; Ч. 24/25). 64. Шевченко Т. Повне видання творів: У 16 т. Варшава; Л., 1934 – 1939. 65. Шевченко Т. Історичні поеми / Пояснив Д. Николишин. II вид., доп. Коломия, Бравнера, 1921. („Загальна книгозбірня”; Ч. 1). 66. Шевченко Т. Малий кобзар: Збірка для дітей. Л., 1923. („Діточа бібліотека”; Кн. 33). 67. Шевченко Т. Малий кобзар / Приготував до друку та пояснив В. Калинович. Л., 1937. (Серія „Цікава книжка”; Ч. 1 – 2). 68. Шевченко Т. Назар Стодоля: Драма на три дії. Л., 1921. („Український театр”; Ч. 4). 69. Шевченко Т. Назар Стодоля: Драма на три дії. II вид. Л., 1930. („Український театр”; Ч. 4). 70. Шевченко Т. Політичні поеми („Три літа”) / Пояснив О. Цісик. Коломия, 1925. („Загальна книгозбірня”; Ч. 12). 71. Щурат В. Самійленко в акад. гімназії у Львові (З моїх літературних споминів) // Діло. 1925. Ч. 196 – 197. 72. Ю. Щ. Ювилей О. Олеся: Святкування 20-ліття поетичної творчости О. Олеся // Діло. 1923. Ч. 211. С. 1 – 3.

УДК 070 (09) (477)

Н. М. Фіголь

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ ПЕРШОЇ ЩОДЕННОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ГАЗЕТИ НАДДНІПРЯНИЩИНИ “РАДА”

З пожвавленням українського руху та відродженням української преси на початку ХХ ст. до Києва почали надходити листи з проханням видавати щоденну газету. Адже саме Київ, будучи культурним, літературним і політичним центром, мав для цього літературні сили. Тому, незважаючи на задум видавати тижневик для селян, Є. Чикаленко усвідомив потребу в щоденній українській газеті й приступив до втілення свого наміру. Як стверджує дослідник преси і, зокрема, спадщини Чикаленка Д. Дорошенко видання щоденної газети українською мовою стало справою його життя, „в створенні українсь-

кої преси взяв як найбільшу участь: можна сказати, що повстання української преси у Києві було головною його заслугою” [1, с. 44].

Особливо гостра дискусія точилася щодо ідеологічного спрямування газети: на якого читача вона має бути розрахована – на народ чи інтелігенцію. Є. Чикаленко наполягав, що на той час газета потрібніша народові, аби він отримував такі очікувані і важливі для нього новини про вольності, землю, школу, освіту рідною мовою: „Я раз у раз був тієї думки, що нам перш всього треба народньої газети; тепер я просто перелякався того, щоб російська прогресивна течія не вирвала з наших рук народу. Реакція, взагалі російський уряд сього не міг зробити, а революційна російська преса се може зробити в яких два, три роки. Через те я намагався і врешті переконав акціонерів і співробітників видавати газету за 3 рублі в рік для сільської інтелігенції, т. е. селян, які тепер з захопленням читають російські газети, а газети для інтелігенції заснуєм, чи хтось заснує колись; можливо, що для інтелігенції досить буде тепер і місячника, на який ми і тепер можемо спромогтись... Нам не можна гаяти часу, бо село завалюється російськими газетами” [3].

Опонував Є. Чикаленку Б. Грінченко: він доводив, що не можна бути без друкованого органу й інтелігенції, і якщо вирішено видавати газету для народу, то для інтелігенції треба видавати журнал-місячник. Під гарячим і рішучим натиском Б. Грінченка більшістю голосів було ухвалено рішення про видання щоденної газети та щомісячного журналу [4, с. 438].

Після відхилення клопотання, яке подавав Є. Чикаленко, потрібно було отримати новий дозвіл. В. Леонтович подав заяву на газету “Громадська думка”, а Б. Грінченко – на “Раду”. Дозволи отримали, і 31 грудня вийшов перший номер щоденної української газети “Громадська думка”.

Історик Л. Іванов оцінив видання Є. Чикаленка таким чином: “...газета “Громадська думка”, зібравши довкола себе літературні та публіцистичні сили та, мабуть, достатні кошти, змогла одразу після виходу стати великою, гарно інформованою газетою, яка подавала огляди внутрішнього та міжнародного життя,... користувалась популярністю серед української буржуазії та інтелігенції, безкоштовно розсилалась до багатьох сільських та інших бібліотек та, недивлячись на відсутність випадів на адресу уряду, м’який тон критики, одразу звернула на себе увагу адміністрації” [2].

Одразу після виходу першого номера „Громадської думки” почалися проблеми, які треба було негайно вирішувати. Газету на другий день після публікації було конфісковано поліцією; погрожували закриттям, якщо й надалі на її сторінках друкуватимуться такі гострі, дошкульні матеріали. Редакція доклала всіх зусиль, щоб уникнути негативних наслідків: деякі матеріали, що готувалися в наступний номер, було скорочено, а найбільш гострі – вилу-

ПОЛІГРАФІЯ І ВИДАВНИЧА СПРАВА 42'2005

чено. З місцевою цензурою також вдалося домовитись: як пише Є. Чикаленко, видавці стали “дійною короною”. Здавалося, найгірше минуло, але почалися події, що теж вели до закриття газети: внутрішні суперечки з приводу аграрного питання та й узагалі напрямку газети, запекле протистояння сторін, чимдалі частішали грошові покарання і найгірше наступала заборона. 18 серпня 1906 р. поліція провела в редакції обшук і знайшла “компрометуючий” матеріал – і з цього часу уряд заборонив видання газети.

Проте лишився дозвіл ще на одну газету – “Раду”, отриманий Б. Грінченком. “Рада” стала наступницею “Громадської думки”, зберігши її настанови, напрямок, тематику матеріалів та авторів; редакційний комітет і видавці на початку теж були ті самі. До неї перейшли й передплатники. На щастя, доля виявилася прихильнішою до цього видання, яке проіснувало довше, ніж “Громадська думка”, і зробило неабиякий внесок у становлення українськомовної преси.

У першому номері редакційна рада газети звернулася до читачів з такими настановами: “Починається нова газета. Коли виходить перший номер газети в якого іншого народу, то редакція звичайно поясняє через що вона надумалася видавати газету, що саме інші газети не робили такого, що хоче зробити нова газета. Цим поясненням нова газета доводить своє право на життя.

Нашій газеті нема потреби такого писати. Справа зрозуміла кожному й без того: вона, щоденна газета. Починає виходити через те, що нема зараз ні одної щоденної української газети на російській Україні, а тим часом часопису такого треба, дуже треба.

Національно-культурні потреби українського народу, конституційний лад в Росії такий, який забезпечував би в повній мірі права кожної людини і кожного народу, добре й щасливе життя людей і земля хліборобам – от те, про що найбільше говоритимем у своїй газеті і що завжди оборонятимем” (1906 р., № 1, с. 1).

На сторінках газети друкувалися як щоденні звістки, повідомлення, листи читачів, телеграми, так і роздуми про нагальні проблеми українства щодо національного самоусвідомлення, виокремлення, власної освіти, бібліотеки, школи, мови; розміщувалися художні твори, етнографічні, фольклорні розвідки, історичні екскурси. Усе це тематичне розмаїття задовольняли рубрики: “З газет та журналів”, “Телеграми”, “З російського життя”, “З українського життя”. Під рубрикою “З газет та журналів” друкувалися огляди тогочасної преси, повідомлення про нові видання та книги, обговорювалися статті й матеріали з інших часописів.

Щоб зрозуміти, про що йшлося в рубриках “З російського життя”, “З українського життя”, а також уявити ті бурхливі та важкі часи, достатньо

лише ознайомитися з назвами матеріалів. Так, у першому номері “Ради” за 1906 р. у рубриці “З російського життя” читаємо: “Суд над погромником”, “Погром в Баку”, “Трус в Петропавлівській кріпості”, “Арешти в Петербурзі”, “Розбишацтва чорносотенців”. У рубриці “З українського життя” – не менш вражаючі повідомлення: “Суд”, “Самосуд”, “Слідство про бунтації”, “Пізні арешти”, “Військовий стан”.

Згодом відбулася певна реорганізація у внутрішньому житті газети. Проходила вона, за записами Є. Чикаленка, таким чином. Насамперед потрібно було шукати нового головного редактора, оскільки Ф. Матушевський, зморений непосильною важкою працею протягом 1906 р., відмовлявся надалі виконувати свої обов’язки. На посаду головного редактора спочатку пропонували О. Русова, який, як згадували його сучасники, славився на всю Україну надзвичайно гарною вдачею – його називали “Саша-Янгол”. Є. Чикаленко гаряче вхопився за цю думку, тому що був переконаний, що ім’я О. Русова вплине і на розповсюдження газети. Крім того, видавець знав, що головні меценати видання – В. Леонтович та Симиренко – ні копійки не дадуть на газету, коли в ній Б. Грінченко гратиме ту саму роль, що й в “Громадській думці” [4, с. 471–472].

О. Русов дав свою згоду, але не зміг залишити Петербург. „Може ви вже чули, що Русов не може взяти на себе редакторства газети, бо у його трапилось велике нещастя – син його Миша заслаб безнадійно – у його прогресивний параліч і він знаходиться тепер в лікарні”, – писав у листі до М. Грушевського Чикаленко [3].

Про цей складний період, коли вже не було змоги випускати газету попереднім гуртком, повідомляє Грушевському: „Значить, з газетою діло стоїть, як і стояло. Ніякої надії нема на те, щоб були гроші на видання газети попереднім гуртком. Але все таки я вважаю, що без щоденної газети нам жити не можна. Коли не буде газети, то не варто нам п’ястись за людьми; приходиться махнути рукою на все, що досі робилось, про що марилось і відмовитись навіть від нації... А тим часом, хочеться жити, не хочеться губити надії, а через це я умовляю Леонтовича починати з 1907 року газету без того гуртка, який її вів дотепер. На сей гурток грошей не дають, то нехай він, т.е. Леонтович, бере на себе ведення газети, покличе кого схоче і дасть їй напрямок який схоче, аби не чорносотенний. Торік не можна було обійтись без Грінченка і К°, а тепер вже народилось стільки дрібних газетних робітників, що газету вже можна вести і без тієї компанії. Тим більше, що Коцюбинський втратив місце у Чернігові і охоче переїхав би в Київ” [3].

На той час приїхав до Києва зі Львова і М. Грушевський, який пропонував перенести зі Львова журнал “Літературно-Науковий Вісник”, аргумен-

туючи тим, що хоче завадити витворенню двох різних українських літератур: західної та східної. М. Грушевський згодом взяв активну участь в обговоренні справ газети та подальшому її випуску. Він почав керувати літературною справою газети, Є. Чикаленко мав допомагати в редагуванні фейлетонів. Секретарем за ініціативи М. Грушевського взяли С. Петлюру. Було звільнено завідувачів відділів М. Грінченко та Л. Пахаревського і на їхнє місце запрошено Л. Старицьку-Черняхівську та М. Лозинського.

Крім того, було ухвалено, що газетою в 1907 р. керуватимуть лише видавці, а не редакційний комітет, як у 1906 р. М. Грушевський стверджував, що коли в 1906 р. виданням заправляв редакційний комітет, воно не мало успіху. „Всім співробітникам відомо, що видавці дбають тільки про те, аби газета була і ніяких комерційних цілей не мають, а значить всім свідомим людям треба їм тільки помагати, а не вставляти патики в колеса” [4, с. 484–485].

Склад оновленої редакції був таким: редактор – М. Грушевський, помічник редактора – М. Павловський, секретар – С. Петлюра; очолювали відділи: “З газет і журналів” – А. Хотовицький, “По Україні” – Д. Дорошенко, “По Росії” – Л. Старицька-Черняхівська, закордонний – М. Лозинський, польський – Б. Ярошевський. Пізніше після від’їзду М. Грушевського з Києва фактичним редактором став М. Павловський, який і до того практично сам вів газету, лише у суперечливих питаннях радився з М. Грушевським та Є. Чикаленком. “З того часу, як скасовано редакційний комітет, то настав у редакції і внутрішній спокій, хоч секретар С. Петлюра, есдек, якимось не пасував до нашої компанії, все держався осторонь, наче “на службі у капіталу”, – так оцінив ці зміни Є. Чикаленко. Незабаром С. Петлюра вийшов з редакції, а його замінив В. Королів, який світоглядом підходив до інших співробітників. І при такому, досить дружньому складі редакції (за оцінкою Є. Чикаленка) газета почала другий рік свого існування. „Найтяжчий рік був перший, так сказати республіканський, коли газету провадили гуртом, бо був повний гризні, сварок, клопоту й страху за існування газети, а коли настав “просвещений абсолютизм”, то настав у редакції спокій, тиша і мирна праця” [4, с. 486].

Найважчими та найпроблемнішими для видання були останні п’ять років існування. Усі проблеми, з якими зіштовхнулися видавці, у цей час лише загострилися, ускладнилися загальною економічною та політичною кризою. Про це можна довідатися переважно з щоденникових записів Є. Чикаленка. Так, у записах від 14 лютого 1909 р. видавець докладно розмірковує над труднощами й подальшою долею часопису. Як і раніше, виокремлює цілий ряд проблемних питань й приходиться до висновку, що „в близькім часі не можна сподіватися, щоб щоденна українська газета стала на свої ноги, існувала б без сторонньої допомоги” [5, с. 165]. Перш за все меценат стверджує, що за

останні п'ять років, відколи дозволено українське слово, так і не з'явився український читач, що й не дивно для такого короткого проміжку часу. У містах ще немає інтелігенції, яка б говорила українською як удома, так і на вулиці. Сільський читач не може прислужитися в повній мірі українській пресі, тому що він або неграмотний узагалі, або „скалічений російською школою”.

Лишилася проблема і з цензурою. У сільській місцевості люди боялись виписувати газету, тому що „в очах адміністрації це крамола”. „Поки не зміняться обставини, поки не запанує законність, доти газета наша не може мати широкого розповсюдження в селі, не тільки серед народу, але й серед сільської інтелігенції. Учитель, священник, дяк, фельдшер, писар та інші бояться її виписувати, щоб не втратити посади. Треба бути вже дуже зацікавленим українським рухом, треба бути ідейною людиною, щоб тепер виписувати газети, будучи людиною, залежною від начальства. Але газета не може триматися на самих передплатниках-героях” [5, с. 165].

У містах ситуація була дещо інша: поліція не забороняла виписувати українські газети, такого тиску, як на селі, не було, але міста настільки „змосковлено”, лише незначний відсоток виявляв інтерес до українства, тому в місті виписувала „Раду” лише „людина національно свідомо”, інші ж передплачували більш звичні та зрозумілі за мовою російські періодичні видання. Крім того, українські газети не могли конкурувати з російськими за оперативністю подання новин, що теж зменшувало попит на перші.

Тому видавець дійшов висновку, що в місті українські видання передплачують лише „люди, які цікавляться українським національним рухом, і все завдання в тім, щоб число таких людей збільшилося”. У цьому мала б допомогти українська школа, але її також практично не було. Виходить зачароване коло: „щоб існувала преса, треба свідомого громадянства, щоб було свідоме громадянство, треба, щоб існувала преса” [5, с. 166].

Отже, іншого виходу як допомога меценатів преса не мала, інша річ, чи надовго в них вистачало віри та бажання вкладати в неї кошти. Як свідчать записи Є. Чикаленка, найпростіше було залучити надходження в перший рік видання, а з кожним роком усе важче і важче. На п'ятий рік склалася катастрофічна ситуація. Видавцю коштувало чимало сил вмовити спонсорів виділити гроші, адже на власні кошти він повністю оплатити видатки не міг, хоча й постійно „відривав від себе, від дітей, обрізував свої видатки до крайності, щоб не дати померти газеті”, тому що як ніхто інший розумів, що „смерть газети від анемії – це друге Берестечко, величезний удар нашому національному рухові” [5, с. 168 – 169].

Редакція газети „Рада”, намагаючись поліпшити видання, вела постійний діалог з передплатниками, дописувачами. Багато їхніх вражень і корис-

них порад стало в пригоді видавцям. Але й були відверті наклепи та непорозуміння. Одне з постійних звинувачень, що найчастіше звучало від графоманів, стосувалося того, що газета ведеться колом „сватів та кумів”, а сторонній людині потрапити у видання проблематично. Проте, читаючи щоденникові записи видавця, постійно наштотувавшись на скарги щодо нехватки матеріалів, якісної публіцистики та літературних творів. У відповідь на це звинувачення Є. Чикаленко зазначає: „Господи! Та коли нам пришло чи принесе хтось статтю чи якийсь твір хоч із каплею таланту, то ми незвичайно радіємо такій появі нової сили, нової надії і всіма силами намагаємось підтримати нового кебетливого автора...” [5, с. 170].

Щоденникові записи Є. Чикаленка свідчать про те, що він щодня, щогодини, перебуваючи в різних куточках України, опікувався своїм виданням, цікавився, як його сприймають, які існують проблеми. „Побував у Ялті, Севастополі, Одесі, Катеринославі, Чернігові. Скрізь радився про „Раду”. Всі в один голос кажуть, що газета обов’язково потрібна, що без неї жити не можна, всі обіцяють підтримувати її, але мало не всі висловлюють незадоволення „Радою”, – пише автор щоденника [5 с. 171].

Що ж викликало таке „незадоволення”? Як виявляється, незадоволені передусім критичними дошкульними статтями С. Єфремова – та це й не дивно, саме за них не раз на видання накладалися адміністративні стягнення, покарання. Певні нарікання стосуються редактора Павловського, що він не вмів „зробити газету цікавою”. Ці ж звинувачення звучать і з уст співробітників. Проте все пізнається в порівнянні. Коли Павловський виїздить на місяць до Криму, його обов’язки перебирає Д. Дорошенко, якого редакція постійно пропонувала на цю посаду. Але, як виявилось, Павловський таки був незамінним редактором, тому що за цей незначний термін Д. Дорошенко встиг і нажити ворогів серед членів колективу, і підвести під штраф у 300 карбованців. „Тепер усі упевнились, що навіть янгола з неба посади у нас за редактора, то ним будуть незадоволені і співробітники, і передплатники, і видавці, і газета не покращає”, – зазначає Чикаленко [5, с. 171].

Загалом Є. Чикаленко робить висновок, що „газетна справа стоїть у нас дуже кепсько, майже безнадійно, як із літературного, так найбільше з фінансового боку”. Найголовніші причини – не виробилися ні талановиті співробітники, ні публіка, яка могла б оплатити видання. Найбільше відчувається відтік обдарованих, з досвідом журналістів, які не в змозі прожити з гонорарів і змушені йти на чиновницькі та інші посади. Залишили газету такі корисні для справи спеціалісти, що з часом уже здобули досвід і випрацювали свій стиль, як Ф. Матушевський (колишній головний редактор) та Д. Дорошенко. З постійних співробітників у виданні залишився тільки С. Єфремов,

який, будучи людиною несімейною, міг перебиватися за мізерну платню. А хронікальні відділи в газеті вели студенти, які були раді зайвій копійці. „При таких заробітках, очевидно, нікого не приваблює праця на письменницькій ниві і вона держиться всякими випадковими дилетантами, які уділяють їй лише свій зайвий час”, – підсумовує видавець [5, с. 173].

Шкодило виданню й те, що саме свідомі українці вряди-годи були незадоволені „Радою” часто через особисті, дріб’язкові образи, адже більшість з них вважала себе письменниками, достойними бути розміщеними на її сторінках, а редакція змушена була їм відмовляти, тому що написано було або „неграмотне, або нудне, або не відповідало демократично-національному напрямкові”.

Не зникає з часом і мовна проблема. Так, у щоденникових записях за 31 травня 1910 р. читаємо, що кількість передплатників зменшується й через мовне питання, що мало не кожен селянин хоче, щоб газета писалася мовою його села. Мовний парадокс яскраво ілюструє запис видавця за 8 червня 1910 р., який свідчить, що стосовно мови помітно дві течії – лівобережці кажуть, що газета пишеться малозрозумілою галичансько-польською мовою, правобережці нарікають, що мова в газеті занадто вже змосковлена. Сам видавець теж усвідомлює мовну проблему, але вважає, що на той період це був об’єктивний стан речей: „Редакція і сама не задоволена і мовою, і сухістю змісту, але безсильна поправити це, бо нема відповідних ні матеріальних, ні літературних сил...” [5, с. 184].

Щоразу висловлюються думки з приводу того, як покращити видання. М. Комар доводив, що варто зменшити обсяг газети, викинувши телеграми, вісті закордонні та з російських газет, щоб не дублювати російські видання. Є. Чикаленко та С. Єфремов, навпаки, наполягали, що анкетні дані та дописи в редакцію свідчать про бажання читачів, аби видання було більшим та якомога повніше включало новини із закордонного та російського життя, тому що багато з них не може передплачувати два часописи – російський та український – і будуть змушені зробити вибір на користь повнішого та цікавішого.

Однак по суті все це не могло бути вирішене без розв’язання головного питання, яке загрожувало закриттям, – матеріального. Редакційний комітет і видавці намагалися відшукати засоби для подальшого існування видання. Л. Жебуньов виступив з пропозицією звернутися до громадськості та передплатників з проханням допомогти виданню вижити – якнайповніше залучати нових передплатників або заплатити за газету вдвічі більше.

У щоденникових записях за 11 листопада 1910 р. натрапляємо на заклики видавництва до передплатників, в якому звучить щира тривога про подальшу долю газети, відзначаються її здобутки й пояснюються певні

ПОЛІГРАФІЯ І ВИДАВНИЧА СПРАВА 42'2005

недоліки, висловлюється прохання зарадити матеріальній скруті, адже часопис виходив уже п'ятий рік з дефіцитом приблизно 20 тисяч карбованців, коли загальні видатки становили майже 40 тисяч. „Щорічні доплати на цю справу знесли нас із матеріального боку до кінця... Ми думаємо, що наші читачі цілком розуміють, яким великим соромом впаде на все українське громадянство смерть єдиної щоденної газети на Україні і на довгі часи заплямує його перед іншими народами. Мало того – без газети, у великій мірі, тяжче буде досягнути успіху в інших справах, як от, наприклад, заведення своєї школи, української мови в судах або чого іншого, потрібного для нашого культурного розвитку...”

Громадськість активно відгукнулася на це звернення: до редакції почали надходити ширі листи, грошові перекази від української громади з усієї України, дуже активно проявили себе студенти, які агітували, робили благодійні вистави, вечори. Збільшилася на тисячу, а то й більше замовлень передплата. Подібна агітація за передплату „Ради” була проведена 1912 р. і Галичині – розіслана відозва до свідомих людей та кооперацій, – але якогось кардинального значення вона, на жаль, не мала.

У 1912 р. постають ті самі проблеми, що й раніше. Читаючи „Щоденник” Є. Чикаленка, бачиш, як ентузіазм видавця то згасає, то відновлюється. Кількість передплатників дедалі зменшується – їх нараховується близько трьох тисяч, але „й це ще слава Богу, бо два роки тому, до нашої відозви було вдвоє менше. Газетних робітників – як кіт наплакав, певне через те, що мізерна платня нікого не вабить до „Ради”: по дві копійки за рядок не дуже розживешся...”[5, с. 198]. Цього року газета трималася в основному завдяки праці Гехтера, Черкасенка та Єфремова. Знову загострилося питання редакторства. Після обговорень з часом редактором замість М. Павловського стає А. Ніковський, який і обіймав цю посаду до початку війни. Як і раніше, у 1912 р. редакція знову звертається з відозвою до громадянства, складеною Л. Жебуньовим. У січні 1913 р. Є. Чикаленко зазначає, що вона, мабуть, таки мала вплив, тому що передплата стала активнішою.

Але з 1914 р. на сторінках „Щоденника” вже інші проблеми, більш загрозливіші – „щось по газетах наче пахне війною”. Для „Ради” початок війни став її закриттям. І це видавці та редакційний комітет розуміли завчасно, тому що вести газету в дусі російсько-патріотичного напрямку не хотіли, бо усвідомлювали, що „перемога Росії може принести ще більший гніт, і лише розгром її послужить до нашого визволення”. Проте писати так не можна було через цензурні умови, тому прийняли рішення подавати тільки факти, зайняти нейтральну позицію й військові події лишати без коментарів. Є. Чикаленко навіть висловлював надію, що, може, „благопопечительное” началь-

ство допоможе вийти нам з нашого тяжкого становища і заборонить нам видавати газету” [5, с. 209]. І таке рішення не забарилося. Уже в наступному записі “Щоденника” читаємо, що А. Ніковський сповістив Є. Чикаленка про закриття „Ради”. За переказами, сталося це під впливом давніх і завзятих ворогів газети, цензорів Флорінського та Щоголева.

Отже, під час війни українське життя в Києві, та й взагалі в Україні зовсім затихло, „через цензурні умови не можна було нічого ісеенько видавати по-українському”.

1. Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. Прага, 1934. 2. Иванов Л. Из истории украинской прессы 1905 – 1907 // Известия АН СССР. Сер. истории и философии. 1946. № 2. С. 160 – 174. 3. ЦДІАУ. 132 листи, записки на візитних картках та 3 телеграми видатного громадського діяча, мецената, видавця журналу „Нова громада”, газети „Рада” Чикаленка Є. Х. до Грушевського М. С. Ф. № 1235, Оп. № 1, Д. № 822, Лп. № 1 – 204. 4. Чикаленко Є. Спогади 1861 – 1907 // Д. Дорошенко (передм.). Нью-Йорк, 1955. 5. Чикаленко Є. Щоденник // Матеріали з історії національної журналістики Східної України поч. ХХ ст. К., 2001.

УДК 655.41:06.1.2:070.48](09)(477.43/44)

У. Р. Чубай

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОДІЛЬСЬКОГО ВИДАВНИЧОГО ТОВАРИСТВА „ДНІСТЕР” (1911 – 1920 рр.)

(за матеріалами кам’янець-подільського часопису „Наш шлях”)

Державотворчий процес 1917 – 1920 рр. супроводжувався змінами в духовно-культурному житті суспільства, які були б неможливими без створення нової національної видавничої мережі. Важливим осередком українського книговидавництва був Кам’янець-Подільський, який, як і Поділля, у другій половині 1919 р. перебував під владою УНР, але через військові обставини був ізольований від Києва, Галичини та інших культурних осередків, що негативно вплинуло на розвиток культурної сфери, зокрема видавничої справи. Проблема „книжкового голоду”, яка неодноразово порушувалася на сторінках кам’янець-подільської преси В. Бідновим та Л. Биковським, спонукала місцеву та приїжджу інтелігенцію до видавничої праці, результатом якої стало створення низки видавничих товариств („Зірка”, Українське кооперативне видавниче товариство „Селянин” та ін.). Одним з видавництв, які широко розгорнули діяльність у 1919 р., було товариство „Дністер”. Скупі відомості про його діяльність знаходимо в Енциклопедії українознавства [3,